

Bakalářská práce

Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením

Studijní program:

B0111A190016 Speciální pedagogika

Autor práce:

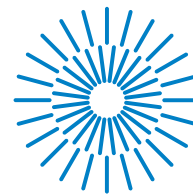
Eliška Keilová

Vedoucí práce:

Mgr. Miroslav Meier, Ph.D.

Katedra sociální práce a speciální pedagogiky

Liberec 2024

Zadání bakalářské práce

Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením

<i>Jméno a příjmení:</i>	Eliška Keilová
<i>Osobní číslo:</i>	P21000119
<i>Studijní program:</i>	B0111A190016 Speciální pedagogika
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra sociální práce a speciální pedagogiky
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Porovnat reálné pracovní uplatnění osob s tělesným postižením s jejich dosaženým vzděláním.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Rozhovor.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

ČADOVÁ, E., a kol., 2020. *Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu tělesného postižení nebo závažného onemocnění: dílčí část. 2.*, přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5711-6.

DOLEŽEL, R., VÍTKOVÁ, M., eds., 2007. *Zaměstnávání osob se zdravotním postižením*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-143-0.

HANÁKOVÁ, A., POTMĚŠIL, M., a kol., 2015. *Vzdělání pohledem žáka se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4924-1.

LUDÍKOVÁ, L., a kol., 2017. *Problematika kvality života osob se speciálními potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5270-8.

ZILCHER, L. a SVOBODA, Z., 2019. *Inkluzivní vzdělávání: efektivní vzdělávání všech žáků*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0789-6.

Vedoucí práce:

Mgr. Miroslav Meier, Ph.D.

Katedra sociální práce a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

21. června 2023

Předpokládaný termín odevzdání: 26. dubna 2024

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

Mgr. Hana Ryšlavá, Ph.D.
garant oboru

V Liberci dne 28. března 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu Mgr. Miroslavu Meierovi, Ph.D. za odborné a metodické rady, které mi poskytl v průběhu vedení mé bakalářské práce. Také bych chtěla poděkovat respondentům, kteří byli ochotni se mnou uskutečnit rozhovor.

Název bakalářské práce: Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením

Jméno a příjmení autora: Eliška Keilová

Akademický rok odevzdání práce: 2023/2024

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Miroslav Meier, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce s názvem Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením, jejímž cílem je porovnat reálné pracovní uplatnění osob s tělesným postižením s jejich dosaženým vzděláním, je zaměřena na to, co tělesné postižení je, jaké jsou příčiny jeho vzniku, na konkrétní druhy postižení, kterými trpí respondenti rozhovorů realizovaných v rámci bakalářské práce a na kvalitu života osob s tělesným postižením. Dále se práce zaměřuje na výchovu a vzdělávání osob s tělesným postižením a problematiku pracovního uplatnění osob s tělesným postižením. Pozornost je věnována zejména bariérám, předsudkům a možnostem, které osoby s tělesným postižením v zaměstnání mají. Empirická část bakalářské práce obsahuje výsledky průzkumu, který proběhl prostřednictvím rozhovorů s respondenty s tělesným postižením. Součástí empirické části jsou i výzkumné otázky, popis průběhu průzkumu a jeho následné vyhodnocení, diskuze, navrhovaná opatření. Následuje závěrečné shrnutí bakalářské práce a seznam použité literatury.

Klíčová slova: bariéry, kompenzační pomůcky, kvalita života, osoby s tělesným postižením, pracovní uplatnění, tělesné postižení, výchova, vzdělávání, zaměstnání.

Title of bachelor thesis: Employment of People with Physical Disabilities

Author's name and surname: Eliška Keilová

Academic year of submission: 2023/2024

Bachelor thesis supervisor: Mgr. Miroslav Meier, Ph.D.

Annotation

The bachelor's thesis, entitled The employment of people with physical disabilities, which aims to compare real employment with educational attainment, focuses on what physical disability is, what are the causes of its occurrence, the specific types of disabilities suffered by the respondents of the interviews conducted as part of the bachelor's thesis and the quality of life of people with physical disabilities. Furthermore, the thesis focuses on the education and training of people with physical disabilities and the issue of employment of people with physical disabilities. In particular, attention is paid to the barriers, prejudices and individual opportunities that people with disabilities have in employment. The empirical part of the bachelor thesis contains the results of a survey conducted through interviews with respondents with physical disabilities. It also includes the research questions, a description of the survey process and its subsequent evaluation, discussion, suggested actions, a final summary of the bachelor thesis and a list of literature used.

Key words: barriers, compensatory aids, quality of life, persons with disabilities, employment, disability, education, education, employment.

Obsah

Úvod.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 Osoby s tělesným postižením.....	11
1.1 Vznik a příčiny tělesného postižení.....	11
1.2 Druhy tělesného postižení.....	12
1.3 Kvalita života osob s tělesným postižením.....	15
2 Výchova a vzdělávání osob s tělesným postižením.....	16
2.1 Možnosti a specifika výchovy a vzdělávání osob s tělesným postižením.....	16
2.2 Zařízení podporující výchovu a vzdělávání osob s tělesným postižením.....	17
2.3 Předškolní vzdělávání osob s tělesným postižením.....	21
2.4 Základní vzdělávání osob s tělesným postižením.....	22
2.5 Středoškolské vzdělávání osob s tělesným postižením.....	23
2.6 Vysokoškolské vzdělávání osob s tělesným postižením.....	25
2.7 Kompenzační pomůcky pro osoby s tělesným postižením využívané při vzdělávání.....	25
3 Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením.....	26
EMPIRICKÁ ČÁST.....	31
4 Formulace problému.....	31
4.1 Cíl bakalářské práce a výzkumné otázky.....	31
4.2 Metoda sběru dat.....	31
4.3 Popis a výběr respondentů.....	32
4.4 Popis průběhu průzkumu.....	32
5 Výsledky průzkumu.....	33
5.1 Zodpovězení výzkumných otázek.....	38
5.2 Diskuze.....	39
5.3 Navrhovaná opatření.....	40
Závěr.....	41
Seznam použité literatury.....	42

Úvod

Tématem bakalářské práce je pracovní uplatnění osob s tělesným postižením. Pro osoby s tělesným postižením bývá mnohem náročnější se uplatnit na trhu práce, a to zejména v takovém oboru, který by souvisel s jejich dosaženým vzděláním. Jestliže se chtějí osamostatnit a nebýt závislí na svých blízkých, je pro ně možnost pracovního uplatnění klíčová. Dlouhodobá nezaměstnanost pro osobu s tělesným postižením může být problematická ve ztrátě pracovních návyků a kontaktu se společností.

Cílem bakalářské práce je porovnat reálné pracovní uplatnění osob s tělesným postižením s jejich dosaženým vzděláním.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. Teoretická část je zpracovávána na podkladě analýzy odborné literatury a skládá se ze tří kapitol. První kapitola je zaměřena na teoretická východiska, která se týkají osob s tělesným postižením. Autorka se v první kapitole věnuje vzniku a příčinám tělesného postižení, jednotlivým druhům tělesných postižení a zejména potom tělesným postižením, kterými trpí respondenti rozhovorů, které byly v rámci bakalářské práce realizovány. V neposlední řadě je v první kapitole zahrnuta kvalita života osob s tělesným postižením.

Ve druhé kapitole se autorka věnuje výchově a vzdělávání osob s tělesným postižením. Zahrnuje také část věnující se zařízením, která podporují výchovu a vzdělávání osob s tělesným postižením – jako jsou raná péče a školská poradenská zařízení. Rozebírá možnosti výchovy a vzdělávání osob s tělesným postižením od předškolního vzdělávání, přes základní a střední vzdělávání až po vzdělávání vysokoškolské. Druhá kapitola také obsahuje přehled kompenzačních pomůcek, které lze využívat při výchově a vzdělávání osob s tělesným postižením.

Ve třetí kapitole se autorka věnuje pracovnímu uplatnění osob s tělesným postižením. V této kapitole uvádí možné bariéry či předsudky, které se pojí s pracovním uplatněním osob s tělesným postižením. Zároveň uvádí různé možnosti pracovního uplatnění pro osoby s tělesným postižením, jako je přechodné zaměstnání, podporované zaměstnání, pracovní rehabilitace, pracovní místo zřízené pro osoby s tělesným postižením a chráněný trh práce.

Empirická část je zaměřena na výzkumné šetření, které bylo prováděno kvalitativní metodou prostřednictvím rozhovorů s osobami s tělesným postižením. Obsahuje formulaci problému, cíl bakalářské práce a výzkumné otázky. Zároveň popisuje metodu sběru dat, respondenty, způsob jejich výběru a průběh průzkumu. Empirická část zahrnuje také výsledky průzkumu, odpovědi na výzkumné otázky i diskuzi, ve které autorka porovnává výsledky

svého průzkumu s průzkumy jiných autorů, kteří se zabývali obdobnou problematikou. Další podkapitolou empirické části bakalářské práce jsou navrhovaná opatření, která by mohla ulehčit život a možnost získání zaměstnání osobám s tělesným postižením.

Na konci bakalářské práce je závěr, ve kterém autorka shrnuje výsledky průzkumu a zamýšlí se nad možnou návazností na téma, a seznam použité literatury, ze které autorka čerpala informace.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Osoby s tělesným postižením

Osoby s tělesným postižením tvoří velmi heterogenní skupinu. Jedná se o osoby, jejichž tělesné postižení způsobuje jisté znevýhodnění. Znevýhodnění ztěžuje osobám s tělesným postižením naplňovat jejich sociální role, jak osobní, tak pracovní. Má také dopad na pohybové schopnosti. Omezení těchto schopností může mít vliv na kognitivní, emocionální a sociální výkony osob s tělesným postižením.

Osoby s tělesným postižením mohou mít problémy v soběstačnosti a jejich partnerské či rodinné role mohou být velmi ztíženy. Omezení se však mnohdy týkají i volnočasových aktivit nebo pracovního uplatnění těchto osob. Jedním z důležitých poznatků je fakt, že osoby s tělesným postižením bývají zasaženy komplexně ve všech osobnostních složkách (NPI 2019).

Tělesná postižení jsou přetrvávající nebo trvalé nápadnosti, snížené pohybové schopnosti s dlouhodobým nebo podstatným působením na kognitivní, emocionální a sociální výkony. Za tělesná postižení jsou považovány vady pohybového ústrojí, tj. kostí, kloubů, šlach i svalů a cévního zásobení a poškození nebo poruchy nervového ústrojí, pokud se projevují porušenou hybností (Renotiérová, Ludvíková, a kol. 2006, s. 212).

Obor, který se zabývá výchovou, vzděláváním a socializací osob (dětí, mládeže i dospělých) s poruchami hybnosti, je označován jako somatopedie. Předmětem somatopedie je *výchova a vzděláváním tělesně postižených, nemocných a zdravotně oslabených dětí, mládeže a dospělých, která je zaměřena k jejich socializaci nebo resocializaci, k celkové přípravě na život ve změněných, většinou ztížených životních podmínkách (Renotiérová, Ludvíková, a kol. 2006, s. 209).* Společným znakem osob, kterými se somatopedie zabývá, je porucha hybnosti ať už trvalého či přechodného charakteru. Osoby s poruchami hybnosti lze dále členit na osoby s tělesným postižením, osoby s nemocí a osoby zdravotně oslabené (Renotiérová, Ludvíková, a kol. 2006, s. 210).

1.1 Vznik a příčiny tělesného postižení

Tělesné postižení může být vrozené nebo získané. Vrozené postižení vzniká v průběhu prenatálního období, perinatálního období či v časně postnatálním období. Vrozená tělesná postižení mohou být důsledkem prodělaných infekčních onemocnění, působením teratogenních vlivů na plod nebo dědičností. Může se jednat například o dětskou mozkovou

obrnů¹ (dále DMO), která vzniká během těhotenství, při porodu či ve velmi raném věku. Další z příčin tělesného postižení mohou být vrozené tělesné odchylky a oslabení, mezi které patří vady páteře, luxace kloubů a další.

Získaná postižení vznikají během života, často bývají způsobena úrazy či chorobami a jejich následky. Může se jednat o úrazy různé závažnosti, které mají buď dočasné nebo trvalé následky – paraplegie (ochrnutí poloviny těla) v důsledku poranění míchy nebo amputace končetin a jiné. Neméně častou příčinou vzniku tělesného postižení jsou následky nemocí jako jsou encefalitida, žloutenka, tuberkulóza, lymfská borelióza, nádorová onemocnění apod. Dalšími získanými příčinami tělesného postižení mohou být dlouhodobá (chronická) onemocnění a zdravotní oslabení, do kterých řadíme alergie, astma, ekzematická onemocnění, oslabení imunity, onkologická onemocnění, epilepsie atd. (Fisher, Škoda, a kol. 2014, s. 57), (Slowík 2007, s. 99).

1.2 Druhy tělesného postižení

Jak už je zmíněno v předchozí kapitole, tělesná postižení lze dělit mezi vrozená a získaná. Mezi vrozená tělesná postižení řadíme: poruchy tvaru a velikosti lebky (např. hydrocefalus, mikrocefalus, makrocefalus); vrozené vady horních končetin (např. amélie, dysmélie, syndaktylie, polydaktylie); vrozené vady dolních končetin (např. pes planovalgus congenitus – vrozená noha hákovitá, pes equinovarus congenitus – vrozená noha kosá); poruchy růstu (např. achondroplazie, gigantismus, nanismus); rozštěpové vady (např. lebky, páteře); centrální a periferní obrny (např. různé formy DMO).

Získaná tělesná postižení jsou například: stavy po úrazech mozku a míchy (otřes mozku, zhmoždění mozku, zlomeniny obratlů spojené s poškozením míchy); pouřazová poškození periferních nervů; amputace; deformity tvaru těla a jeho jednotlivých částí (skoliózy, kyfózy, hyperlordózy, plochá záda, plochá noha atp.). Dále se jedná o tělesná postižení získaná po nemoci: revmatická onemocnění (revmatická horečka, vleklý kloubní revmatismus); dětská infekční obrna; Perthesova choroba; myopatie, progresivní svalová dystrofie, neuropatie, neuromuskulární onemocnění (onemocnění vrozené, které se však může projevit až během vývoje); následky léčby závažných onemocnění (operační řešení onkologických diagnóz apod.) (Kolektiv autorů 2023).

Dále se autorka v práci věnuje tělesným postižením, kterými trpí respondenti rozhovoru, který je popisován v empirické části bakalářské práce.

¹Ačkoliv v platné klasifikaci MKN-10 i klasifikaci MKN-11 je v praxi používán pojem mozková obrna, v práci autorka používá pojem DMO, jelikož je v praxi velmi často používán, zároveň i respondenti průzkumu používají pojem DMO nikoli mozková obrna.

Achondroplazie je genetická porucha, jedná se o autosomálně dominantně dědičné onemocnění, u rodičů s achondroplazií je 50% pravděpodobnost, že se jejich dítě narodí se stejným postižením. Mutace genu se však objevuje výhradně v otcovské dědičné linii a pravděpodobnost, že se narodí dítě s postižením, se zvyšuje s věkem otce (nad třicet pět let).

Projevuje se nápadně malým vzrůstem osob s tímto postižením. Průměrná výška osob s achondroplazií je 125 cm. Achondroplazie je jedním z mnoha typů skeletální dysplazie. Osoby s achondroplazií se vyznačují zkrácenými proximálními končetinami, mají dlouhý a úzký hrudník a velkou hlavu. Postižení tělesného růstu se prohlubuje a zvyrazňuje s věkem, kdy je více a více nápadné. Inteligence u osob s achondroplazií bývá nenarušena, opožděn je však motorický vývoj, svalové napětí je snižené a objevují se problémy s balancováním velké hlavy (Národní zdravotnický informační portál 2023).

Léčba achondroplazie není zatím známa. Jde tedy zejména o to, zmírňovat komplikace choroby. Pro zmírnění komplikací mohou být provedeny prolongace (prodlužování) končetin. Důležitá je psychosociální pomoc pro osoby s achondroplazií, kterou poskytuje například společnost pacientů s tímto postižením: Paleček (Vitalion 2023).

Arthrogyposis multiplex congenita, česky artrogrypóza, v literatuře také nazývána jako Guerinům-Sternův syndrom, je etiologicky heterogenní onemocnění, které postihuje pohybové ústrojí. Příčina postižení není dosud zcela známa, ale existuje několik teorií, které mohou stát za jeho vznikem. Příčinou může být například snížená pohyblivost plodu během těhotenství (Jiráková 2023).

Dochází k deformitám a anomáliím kloubů. Jedním z druhů artrogrypóz je amyoplázie, která je charakteristická obvykle symetrickým postižením všech čtyř končetin jedince s tímto tělesným postižením.

U artrogrypózy, podobně jako u většiny tělesných postižení, je důležitá častá a intenzivní rehabilitace, která je doplněna korekční sádrovou fixací či dlahami (Jiráková 2023).

DMO bývá považována za jednu z nejčastějších příčin vrozeného tělesného postižení. Vzniká v důsledku poškození mozku před porodem, během něj a nebo vznikne v raném dětství, což znamená do jednoho roku dítěte.

Jedná se o postižení, jehož projevy jsou velmi pestré. Nejedná se pouze o omezení hybnosti osoby, ale DMO se může projevovat také narušenou komunikační schopností, sníženou inteligencí, epileptickými záchvaty, neklidem, sensorickým postižením a celkově opožděným vývojem. DMO se dělí na dvě základní formy, jednou z nich je forma spastická – křečová a druhá forma je nespastická. Mezi spastické formy DMO patří:

- a) *forma diparetická* – postihuje dolní končetiny, zvýšené napětí zasahuje téměř všechny svalové skupiny, u dolních končetin může docházet k překřížení, chůze bývá možná s berlemi či dopomocí jiné osoby, intelekt nebývá narušen;
- b) *forma diparetická paukospastická* – méně častější než forma diparetická, dochází k narušení funkce mozečku, které způsobuje nedostatečnou koordinaci pohybů a jejich cílení;
- c) *forma hemiparetická* – postihuje horní i dolní končetinu jedné poloviny těla, horní končetina bývá často postižena výrazněji, rozdílnost postižené poloviny těla je patrná na první pohled, u jedinců s lehčí formou může být hybnost téměř normální;
- d) *forma oboustranně hemiparetická* – postihuje všechny čtyři končetiny, osoby bývají odkázány na vozík a pomoc další osoby;
- e) *forma kvadraparetická* – způsobuje postižení všech čtyř končetin, narušen bývá i kognitivní vývoj.

Mezi nespastické formy DMO patří:

- a) *forma dyskinetická* – provázena mimovolnými pohyby, dále se u ní objevuje těžko srozumitelná řeč a nepravidelné dýchání;
- b) *forma hypotonická* – je typická snížením svalového tonu, téměř vždy je přidružena těžká mentální retardace², objevuje se zvýšený rozsah pohybů, chůze je velmi nejistá (Renotierová, Ludvíková, a kol. 2006, s. 214–215).

Spina bifida neboli rozštěp páteře je postižení, u kterého dochází k neúplnému uzavření některých obratlů. Nedostatečné uzavření obratlů způsobuje obnažení části míchy, což znamená, že může vyčnívat část páteřního kanálu. Rozštěp páteře může mít dopad na funkčnost ovládání močového měchýře, může způsobovat problémy s chůzí a další obtíže. Rozštěp páteře může mít tři různé druhy: occulta, meningokéla a myelomeningokéla (Porjanda, Šíroková 2020).

U některých se může ve spojitosti s tímto tělesným postižením objevovat také hydrocefalus, který je způsobován nadbytkem mozkomíšního moku. Hydrocefalus působí další komplikace od fyzických problémů až po mentální dysfunkce. U většiny osob s rozštěpem páteře ve spojení s hydrocefalem však nedochází ke snížení inteligence (Porjanda, Šíroková 2020).

² Pojem uváděný v MKN-10. V MKN-11 je používán termín těžká porucha vývoje intelektu. Autorka se rozhodla použít termín z MKN-10.

Jedna respondentka našeho výzkumu trpí rozštěpem páteře meningokéla, proto se budeme tomuto typu věnovat podrobněji. Meningokéla je těžký typ rozštěpu páteře, u kterého dochází k vytlačování ochranných míšních obalů (mening) z páteřního kanálu. U meningokély se mícha mnohdy vyvíjí normálně, proto je častým řešením operace, při které se odstraní blány bez poškození míchy. Závisí však velmi na konkrétním postižení jedince s meningokélou, protože někteří mohou být téměř bez příznaků, za to jiní mohou trpět úplným ochrnutím, poruchou močového měchýře apod. (Porjanda, Šíroká 2020).

1.3 Kvalita života osob s tělesným postižením

Na kvalitu života jedince mají zásadní vliv zejména tyto determinanty: věk, pohlaví, socioekonomický status, rodinný stav a mezilidské vztahy, hodnoty, osobnost, zdraví a náboženství. Tyto determinanty zásadně ovlivňují i kvalitu života osob s tělesným postižením. S kvalitou života mívá úzkou souvislost i schopnost adaptace jedince, jeho vzdělání a následné pracovní uplatnění (Ludvíková, a kol. 2017, s. 101–103).

Jedním z dalších faktorů, který zásadně ovlivňuje kvalitu života osob s tělesným postižením, je **somatické hledisko**. Tělesné postižení způsobuje určité omezení, ztížení či úplné znemožnění samostatného pohybu jedince. Pohyb je pro lidi důležitý v mnoha oblastech:

- a) zajištění vlastní existence,
- b) přísun podnětů,
- c) navazování sociálních kontaktů a seberealizace,
- d) podpora zdraví a vlastní fyzické kondice,
- e) zábava (Novosad, Novosadová 2000, s. 7–8),
- f) vzdělávání,
- g) pracovní uplatnění.

Omezení v těchto oblastech tak jedinci může působit zátěž a jedinec se často stává závislým na pomoci jiné osoby.

Dalším hlediskem je **hledisko psychické**. Toto hledisko je velmi individuální a je na každém jedinci, jak se s tělesným postižením vypořádá. Existuje mnoho faktorů, které toto vypořádání ovlivňují. Záleží na tom, jaká je závažnost postižení a v jaké době postižení u člověka vzniklo. Pokud se jedná o postižení vrozené, člověk se se situací sžívá již od útlého věku. Na rozdíl od postižení získaného, kdy se člověk musí sžívat s omezením, které jeho postižení způsobuje. Jde o závažnou životní situaci a je velmi individuální, jakým způsobem se k situaci osoba s tělesným postižením postaví. Důležité jsou však i prostředky a možnosti

hledání způsobu řešení této situace. Podstatné je také rodinné zázemí a okolí jedince, případně organizace, které pomáhají osobám s tělesným postižením řešit jejich životní obtíže (Vágnerová, Hadj-Mousssová, Štech in Bendová 2015, s. 97–98).

Posledním a neméně důležitým hlediskem je **hledisko sociální**. Jelikož bývají osoby s tělesným postižením omezeny v oblasti samostatného pohybu, mívá to významný vliv i na jejich socializaci a získávání zkušeností sociálního charakteru. Většinová společnost je postavena na určitém stupni samostatnosti a nezávislosti. Osoby s tělesným postižením mohou mít problém v navazování sociálních kontaktů, se zvládáním sociálních rolí a poznáváním sociokulturního prostředí. Tento fakt jim může velmi ztížit začlenění do společnosti. Jestliže je osobě s tělesným postižením poskytována dostatečná podpora a dokáže co nejvíce eliminovat tyto překážky, je možná její plná inkluze (Bendová 2015, s. 99).

Tato tři hlediska, stejně jako výše zmíněné determinanty, velmi ovlivňují život osoby s tělesným postižením. To, jak jsou schopny se aktivně zapojovat do společnosti, a jak jsou samostatné, má velký vliv na jejich výchovu a vzdělávání, následné možnosti pro jejich pracovní uplatnění a kvalitu života.

2 Výchova a vzdělávání osob s tělesným postižením

Autorka se rozhodla v následující kapitole rozdělit vzdělávání do jednotlivých vývojových období dítěte (respektive osoby) s tělesným postižením. Bude se tedy věnovat možnostem vzdělávání osob s tělesným postižením od raného věku až do dospělosti.

2.1 Možnosti a specifika výchovy a vzdělávání osob s tělesným postižením

Možnosti a specifika výchovy a vzdělávání osob s tělesným postižením vymezují zejména tyto dokumenty:

- a) Zákon č. 561/2004 Sb. (Školský zákon) v aktuálním znění.
- b) Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, v aktuálním znění.
- c) Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v aktuálním znění.

Jednou z možností výchovy a vzdělávání osob s tělesným postižením je vzdělávání prostřednictvím **inkluze** v běžných školách. Ladislav Zilcher a Zdeněk Svoboda ve své knize *Inkluzivní vzdělávání* uvádí tuto definici inkluzivního vzdělávání: *Inkluzivní vzdělávání je z pohledu didaktického vrchol individualizace ve vzdělávání, z pohledu školní kultury je to*

vize plně komunitní školy a z pohledu školní politiky nastavené takové prostředí, které respektuje jakékoli zvláštnosti a podporuje rovnost všech, a to ve veškerých možných situacích (Zilcher, Svoboda 2019, s. 34). Inkluzivní výchova a vzdělávání je jedním z nejprobíranějších pedagogických trendů současnosti. Jedná se o snahu ve školním prostředí vytvářet takové podmínky, které jsou co nejméně omezující pro všechny žáky bez rozdílu, a to tak, aby to bylo prospěšné nejen pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, ale i pro rodiče, učitele i ostatní žáky ve třídě. Inkluze je však téměř nemožná, nedochází-li ke spolupráci celé školy, vzdělávací instituce, pedagogických i nepedagogických pracovníků a rodičů (Zilcher, Svoboda 2019, s. 20–33). V případě, že dítě s tělesným postižením není vzděláváno touto formou, může navštěvovat školy zřízené dle § 16 odstavce 9 zákona č. 561/2004 Sb. (školského zákona) (Bendová 2015, s. 106).

Při výchově a vzdělávání ve školách je třeba dbát na specifika osob s tělesným postižením, jako jsou **speciální vzdělávací potřeby osoby s tělesným postižením**. Mimo jiné by se mělo dbát o úpravu tepelných podmínek ve třídě, které mohou mít vliv zejména na žáky s centrální poruchou hybnosti, kdy příliš vysoká či nízká teplota může mít vliv na jejich svalové napětí. Důležitou součástí je dostatečné uzpůsobení třídy, aby měla osoba s tělesným postižením možnost pohybovat se po třídě co nejsnadněji. Je vhodné podporovat práci ve skupinách či v páru. Důležitá je také **bezbariérovost uvnitř školy**. V bezbariérovosti školy je ústředním pravidlem bezpečnost. Osoba s tělesným postižením by neměla být ohrožena či omezena ve svém pohybu a měla by mít možnost být co nejvíce samostatná. Poslední oblastí specifík, na které je třeba dbát ve výchovně-vzdělávacím procesu osob s tělesným postižením, jsou **požadavky na okolí školy**. Veškeré přístupové cesty ke škole by měly být zbaveny překážek a měly by osobám s tělesným postižením umožňovat bezproblémový vstup do budovy (Čadová, a kol. 2020, s. 33–35).

U škol zřízených dle § 16 odstavce 9 zákona č. 561/2004 Sb. (školského zákona) by neměl být s těmito specifiky osob s tělesným postižením problém. Pokud rodiče projeví zájem o vzdělávání dítěte s tělesným postižením ve škole běžné, jsou tato specifika podmínkou, kterou musí zhodnotit před nástupem dítěte do školy.

2.2 Zařízení podporující výchovu a vzdělávání osob s tělesným postižením

Prvním, kdo může rodině dítěte s tělesným postižením pomoci, je **raná péče**. Termín raná péče je v České republice používán od roku 1993. V zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách je v § 54 raná péče definována takto: *Raná péče je terénní služba,*

popřípadě doplněná ambulantní formou služby, poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.

Raná péče má hned několik charakteristik: prevence, posílení rodiny, ekonomický přínos a co nejmenší závislost, snaha o sociální integraci, poskytnutí péče v přirozeném prostředí, poskytnutí informací pro rodiče, respektování individuálních potřeb dítěte i rodiny a další (Společnost pro ranou péči 2024). Základními činnostmi rané péče se rozumí:

- a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,*
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,*
- c) sociálně terapeutické činnosti,*
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Zákon č. 108/2006 Sb. § 54).*

U osob s vrozeným tělesným postižením bývá raná péče většinou takzvaným předstupněm nástupu do výchovně-vzdělávacího procesu. Je první, kdo se zabývá rozvojem dítěte nejen s tělesným postižením a má vliv na jeho následné zařazení do výchovně-vzdělávacího systému, což souvisí s jeho následnými možnostmi pracovního uplatnění a kvalitou života.

Ranou péči v České republice poskytují střediska rané péče. Mimo jiné zaštiťuje ranou péči v České republice Společnost pro ranou péči, z.s., která má své pobočky v Praze, Českých Budějovicích, Brně, Olomouci, Ostravě a Karlových Varech. V Libereckém a Královéhradeckém kraji je to Centrum LIRA, z.ú. (Asociace rané péče České republiky 2024).

Další, kdo se výrazně podílí na výchově a vzdělávání osob s postižením, jsou **školská poradenská zařízení**. Právě ta hrají při výchově a vzdělávání osob s postižením velkou roli. Jedná se o pedagogicko-psychologické poradny, které poskytují služby pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického poradenství a pedagogicko-psychologickou a speciálně pedagogickou podporu při výchově a vzdělávání žáků. Na žáky s tělesným postižením se zaměřuje zejména druhé školské poradenské zařízení a jím je speciálně pedagogické centrum. Speciálně pedagogická centra jsou rozdělena dle specializace na děti s konkrétními druhy postižení. V případě osob s tělesným postižením je to tedy speciálně pedagogické centrum se zaměřením na žáky s tělesným postižením. Činnost speciálně pedagogického centra se uskutečňuje ambulantně na pracovišti speciálně pedagogického

centra a návštěvami pracovníků speciálně pedagogického centra ve školách a školských zařízeních. Mezi cíle a činnosti speciálně pedagogického centra patří:

- a) zjišťování připravenosti žáků s tělesným postižením na nástup do školy,
- b) zjišťování speciálních vzdělávacích potřeb žáků s tělesným postižením s přihlédnutím na lékařské posouzení zdravotního stavu nebo posouzení jiným odborníkem, zpracování odborných podkladů pro nastavení podpůrných opatření a zařazení či přeřazení žáků s tělesným postižením do škol a školských zařízení, zpracovávání zpráv z vyšetření a doporučení pro vzdělávání žáků s tělesným postižením,
- c) zajištění speciálně pedagogické péče a speciálně pedagogického vzdělávání pro žáky s tělesným postižením, kteří jsou vzděláváni ve škole, která není zřízena dle § 16 odstavce 9 školského zákona,
- d) vydávání zpráv a doporučení pro žáky s tělesným postižením za účelem stanovení podpůrných opatření na základě posouzení speciálních vzdělávacích potřeb žáka,
- e) vydávání zpráv a doporučení pro žáky s tělesným postižením pro zařazení do školy zřízené dle § 16 odstavce 9 školského zákona,
- f) poskytování kariérového poradenství žákům s tělesným postižením,
- g) vykonávání speciálně pedagogické a psychologické diagnostiky a poskytování poradenských služeb se zaměřením na pomoc při řešení problémů ve vzdělávání žáků s tělesným postižením,
- h) poskytování pedagogickým pracovníkům a zákonným zástupcům poradenství v oblasti vzdělávání žáků s tělesným postižením,
- i) poskytování metodické podpory škole,
- j) poskytování informační, konzultační, poradenské a metodické podpory zákonným zástupcům žáků s tělesným postižením (Vyhláška č. 72/2005 Sb. § 6).

Speciálně pedagogická centra doporučují **podpůrná opatření**, která reprezentují míru podpory ve výchově a vzdělávání pro osoby s tělesným postižením. Podpůrná opatření představují podporu pro osoby s tělesným postižením ve výchovně-vzdělávacím procesu a podporu v přípravě na pracovní uplatnění. Podpůrná opatření se dělí do pěti stupňů a jsou stanovena dle věku, stupně vzdělání a charakteru speciálních vzdělávacích potřeb žáka. Podpůrná opatření jsou definována ve vyhlášce č. 27/2016 Sb. a ve školském zákoně.

První stupeň podpůrných opatření je poněkud odlišný od těch ostatních, může je poskytovat škola, a to i bez doporučení od školského poradenského zařízení. Jedná se o mírné úpravy v režimu školní výuky a domácí přípravy ve výchovně-vzdělávacím procesu žáka, a to i u žáků s akcelerovaným vývojem školních dovedností. Dochází k úpravám v režimu školní výuky a doporučení pro domácí přípravu. Tyto úpravy navrhují pedagogičtí pracovníci ve spolupráci s poradenskými pracovníky ve škole. První stupeň je bez normované finanční náročnosti. Úpravy se týkají metod výuky, úprav obsahu a výstupů vzdělávání, organizace výuky, hodnocení a intervence školy (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb.).

Druhý stupeň podpůrných opatření podporuje zejména žáky, kteří jsou ovlivněni nepříznivým zdravotním stavem, opožděným vývojem, odlišným kulturním prostředím nebo jinými skutečnostmi, které negativně ovlivňují vzdělávání. Konkrétně se jedná o žáky se specifickými poruchami učení a chování, mírným oslabením pohybových schopností nebo sluchových či zrakových funkcí, narušenou komunikační schopností, poruchami autistického spektra a další. Podpůrná opatření druhého stupně jsou vytvářena na základě doporučení školského poradenského zařízení ve spolupráci s rodinou a školou. Je zde normovaná finanční náročnost, která je stanovena pro jednotlivá podpůrná opatření v případě, že nejsou hrazena jinak. Úpravy se týkají metod výuky, úpravy obsahu a výstupů ve vzdělávání, organizace výuky – ve škole nebo školském zařízení, individuálního vzdělávacího plánu, hodnocení, intervence, podmínek přijímání ke vzdělávání a ukončování vzdělávání, pomůcek (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb.).

Třetí stupeň podpůrných opatření zahrnuje znatelné úpravy v přístupu k dítěti a metodách výuky. Jedná se o děti se závažnými specifickými poruchami učení, těžkou narušenou komunikační schopností, poruchou autistického spektra, lehkým mentálním postižením, tělesným postižením apod. Podpůrná opatření jsou opět stanovena dle doporučení školského poradenského zařízení za spolupráce s rodiči, školou a případně asistentem pedagoga. Normovaná finanční náročnost je zde také stanovena pro jednotlivá podpůrná opatření, která nejsou hrazena dle jiných právních předpisů. Jedná se o opatření v oblasti metod výuky, úpravy obsahu a výstupů ve výchově a vzdělávání, organizaci výuky – ve škole či školském zařízení, individuálního vzdělávacího plánu, personální podpory – ve škole či školském zařízení, hodnocení, intervence, úpravy podmínek přijímání ke vzdělávání a ukončování vzdělávání, prodloužení délky vzdělání a pomůcek (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb.).

Čtvrtý stupeň podpůrných opatření významně upravuje výstupy ve vzdělávání s ohledem na rozvoj schopností, dovedností a kompenzaci důsledků postižení žáka. Konkrétně

se jedná o žáky se středně těžkým a těžkým mentálním postižením, s poruchami autistického spektra, se závažnými druhy narušené komunikační schopnosti a závažným tělesným postižením. Podpůrná opatření jsou stanovena dle doporučení školského poradenského zařízení za spolupráce s rodiči, školou a případně asistentem pedagoga. Normovaná finanční náročnost je stejná jako u podpůrných opatření druhého a třetího stupně. Jedná se o podpůrná opatření zahrnující metody výuky, úpravy obsahu a výstupů vzdělávání, organizaci výuky – ve škole nebo školském zařízení, individuální vzdělávací plán, personální podporu – ve škole, školském zařízení, hodnocení, intervenci, úpravy podmínek přijímání ke vzdělávání a ukončování vzdělávání, prodloužení délky vzdělávání, pomůcek (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb.).

Pátý stupeň podpůrných opatření je určen výhradně žákům s nejtěžším stupněm zdravotního postižení, zpravidla souběžným postižením s více vadami, kteří vyžadují úpravu pracovního prostředí. Uplatňují se na základě doporučení školského poradenského zařízení za spolupráce s rodiči a školou. Normovaná finanční náročnost je totožná jako u druhého, třetího a čtvrtého stupně podpůrných opatření. Úpravy se věnují metodám výuky, obsahu a výstupům ve vzdělávání, organizaci výuky, individuálnímu vzdělávacímu plánu, personální podpoře, hodnocení, intervenci, podmínkám přijímání a ukončování vzdělávání, pomůckám (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb., část A).

2.3 Předškolní vzdělávání osob s tělesným postižením

Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání. Předškolní vzdělávání napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami (Zákon č. 561/2004 Sb., § 33). Předškolní vzdělávání je určeno pro děti ve věku od dvou do šesti let. Dítě mladší tří let, však nemá pro navštěvování mateřské školy právní nárok, jde pak o domluvu s ředitelem mateřské školy dle kapacity. Školní rok, který následuje po pátém roku dítěte, se pro dítě stává počátkem povinné školní docházky (Zákon č. 561/2004 Sb., § 34).

Pokud se jedná o dítě s tělesným postižením, vedeném pod § 16 odstavce 9 školského zákona, rozhodne o jeho přijetí do běžné mateřské školy ředitel. Rozhodne na základě doporučení školského poradenského zařízení a případně i zprávy od registrujícího lékaře. Možné je i individuální vzdělávání, o které může rodič požádat nejpozději tři měsíce před

začátkem školního roku. Zákonný zástupce následně od ředitele mateřské školy obdrží doporučené oblasti, ve kterých je třeba dítě vzdělávat. Povinností zákonného zástupce je zajistit, aby dítě docházelo na pravidelné ověřování získaných znalostí. Poslední možností je zařazení dítěte do mateřské školy zřízené dle § 16 odstavce 9 školského zákona (Zákon č. 561/2004 Sb., § 34–35).

Mateřské školy se řídí Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV), dle kterého vytvářejí školní vzdělávací program (dále ŠVP). V RVP PV jsou stanoveny podklady pro vzdělávání v mateřských školách jako: vymezení v systému kurikulárních dokumentů, pojetí a cíle, vzdělávací obsah, vzdělávací oblasti, podmínky a další (Smolíková, a kol. 2021, s. 3).

Jednou z kapitol RVP PV je i vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. *Dítětem se speciálními vzdělávacími potřebami je dítě, které k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění a užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Tyto děti mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření z výčtu uvedeného v § 16 školského zákona. Podpůrná opatření realizuje mateřská škola* (Smolíková, a kol. 2021, s. 35), (podpůrná opatření autorka zmiňuje v kapitole 2.2). Rámcové cíle a záměry předškolního vzdělávání jako celku jsou společné. Při vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, například dětí s tělesným postižením, je snahou pedagogů tyto cíle a záměry uzpůsobit tak, aby co nejvíce vyhovovaly možnostem a potřebám dítěte. Jedná se zejména o vytvoření takových podmínek, ve kterých může docházet k rozvoji dítěte s nejen tělesným postižením, k učení, komunikaci a podporuje dítě k co největší samostatnosti. Mateřská škola v případě potřeby vytváří plán pedagogické podpory (dále PLPP) a v případě potřeby ve spolupráci se speciálně-pedagogickým centrem i individuální vzdělávací plán (dále IVP) pro dítě tak, aby se mohlo účastnit výuky v co nejvyšší možné míře (Smolíková, a kol. 2021, s. 35). Další možností předškolního vzdělávání pro žáky s tělesným postižením jsou mateřské školy zřízené při zdravotnických zařízeních. Vzdělávání v takových mateřských školách je vhodné pro žáky s tělesným postižením, kteří tráví značný čas ve zdravotnických zařízeních, umožňuje-li to zdravotní stav dítěte (Meier 2024, s. 68–69).

2.4 Základní vzdělávání osob s tělesným postižením

Základní vzdělávání vede k tomu, aby si žáci osvojili potřebné strategie učení a na jejich základě byli motivováni k celoživotnímu učení, aby se učili tvořivě myslet a řešit přiměřené problémy, účinně komunikovat a spolupracovat, chránit své fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí, být ohleduplní a tolerantní k jiným lidem,

k odlišným kulturním a duchovním hodnotám, poznávat své schopnosti a reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o své další životní dráze a svém profesním uplatnění (Zákon č. 561/2004 Sb. § 44). Běžné základní školy jsou členěny na devět ročníků, které se dělí na první stupeň – první až pátý ročník a druhý stupeň – šestý až devátý ročník. Rozdíl ve vzdělávání osob s tělesným postižením je takový, že se souhlasem ministerstva může trvat deset ročníků, první stupeň – první až šestý ročník a druhý stupeň – sedmý až desátý ročník. Jestliže je žák s tělesným postižením začleněn do běžného vzdělávání, dosáhne základního vzdělání po dokončení devátého ročníku (Zákon č. 561/2004 Sb., § 46). V případě, že žák navštěvuje základní školu speciální, zřízenou dle § 16 odstavce 9 školského zákona, jsou výsledkem vzdělávacího programu základy vzdělání. Základní školy speciální jsou však primárně určeny pro děti se závažnějším mentálním postižením, případně pro děti vícenásobným postižením (Zákon č. 561/2004 Sb., § 48).

Stejně jako mateřské školy se základní školy řídí rámcovým vzdělávacím programem. V případě základních škol se jedná o Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV), který je rozdělen do několika částí označenými písmeny A až D. Jedná se o vymezení RVP ZV v systému kurikulárních dokumentů; charakteristiku základního vzdělávání; pojetí a cíle, klíčové kompetence a vzdělávací oblasti, průřezová témata a další. V části D je zahrnuta kapitola, která se věnuje žákům se speciálními potřebami, mezi které spadají i žáci s tělesným postižením. Stejně jako v mateřské škole je možné vytvořit PLPP a IVP ve spolupráci se speciálně pedagogickým centrem. V rámci podpůrných opatření lze upravit i očekávané výstupy žáků s tělesným postižením (Jeřábek, Tupý, a kol. 2023, s. 145).

Kromě vzdělávání žáků s tělesným postižením v běžných školách je zde i možnost vzdělávání v základních školách zřízených dle § 16 odstavce 9 školského zákona, případně ve třídách zřízených dle § 16 odstavce 9 školského zákona při běžných základních školách či školách věnujících se primárně výchově a vzdělávání žáků s jinými druhy postižení. Podobně jako u mateřských škol může vzdělávání v základních školách probíhat při zdravotnických zařízeních při dlouhodobé hospitalizaci žáka s tělesným postižením. Kromě toho, že dítě zamešká méně učební látky, může mít vzdělávání při zdravotnických zařízeních pro dítě s tělesným postižením i pozitivní dopad na jeho psychickou stránku a odvedení pozornosti od nemocničního prostředí (Meier 2024, s. 71–72).

2.5 Středoškolské vzdělávání osob s tělesným postižením

Střední vzdělávání rozvíjí vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty získané v základním vzdělávání důležité pro osobní rozvoj jedince. Poskytuje žákům obsahově širší

všeobecné vzdělání nebo odborné vzdělání spojené se všeobecným vzděláním a upevňuje jejich hodnotovou orientaci. Střední vzdělávání dále vytváří předpoklady pro plnoprávný osobní a občanský život, samostatné získávání informací a celoživotní učení, pokračování v navazujícím vzdělávání a přípravu pro výkon povolání nebo pracovní činnosti (Zákon č. 561/2004 Sb., § 57).

Úspěšným ukončením středního vzdělávání lze dosáhnout těchto stupňů středního vzdělání:

- a) střední vzdělání,
 - 1) bez maturity i výučního listu (kategorie J) – dvouleté obory, jsou ukončeny závěrečnou zkouškou a výstupem je závěrečné vysvědčení,
 - 2) vzdělávání v praktických školách (kategorie C) – jednoleté a dvouleté obory, určeny především pro žáky s těžším a vícenásobným postižením, jsou zaměřeny na osvojování základních dovedností pro život a pomocné činnosti ve výrobě a službách, ukončeno závěrečným vysvědčením;
- b) střední vzdělání s výučním listem,
 - 1) střední odborné vzdělání s výučním listem (kategorie H) – tříleté obory, ukončeno výučním listem, případně lze pokračovat nástavbovým studiem pro získání maturity,
 - 2) nižší střední odborné vzdělání (kategorie E) – dvouleté nebo tříleté obory, výstupem je výuční list, nejsou zde kladeny přílišné nároky a obor je vhodný pro absolventy základních škol speciálních, respektive zřízených dle § 16 odstavce 9 školského zákona nebo žáky s nedokončeným devátým ročníkem základního vzdělání;
- c) střední vzdělání s maturitní zkouškou,
 - 1) úplné střední vzdělání s maturitou (kategorie M) – čtyřleté obory, má profesní charakter přípravy, následně lze pokračovat na vysokou či vyšší odbornou školu,
 - 2) úplné střední vzdělání s odborným výcvikem (kategorie L) – čtyřleté obory, připravuje pro náročná dělnická povolání a nižší řídicí funkce, následně lze pokračovat na vysokou či vyšší odbornou školu,
 - 3) úplné střední všeobecné vzdělání (kategorie K) – čtyřleté, šestileté či osmileté obory, jedná se o studium na gymnáziích, příprava je

neprofesní a zaměřena na studium na vysokých nebo vyšších odborných školách;

- 4) vyšší odborné vzdělání v konzervatoři (kategorie P) – šestileté nebo osmileté obory, studium je podmíněno výrazným talentem (Národní ústav pro vzdělávání 2022).

Pokud se jedná o osoby s tělesným postižením, které nemají přidružené jiné postižení, měly by mít možnost navštěvovat běžné školy se zohledněním jejich speciálních vzdělávacích potřeb. Je také vhodné brát v potaz možnost následného pracovního uplatnění a vhodně zvolit obor studia. Důležitým faktorem je následně dostupnost a bezbariérovost školy.

2.6 Vysokoškolské vzdělávání osob s tělesným postižením

Pro osoby se speciálními vzdělávacími potřebami, například pro osoby s tělesným postižením, jsou na vysokých školách zřízena poradenská pracoviště, která zprostředkovávají rovné podmínky a příležitosti ke vzdělávání studentům. Tento přístup vychází ze zákonné podmínky přístupu ke vzdělávání, který je definována v Zákoně č. 111/1998 Sb., o vysokých školách (Hanáková, Potměšil, a spol. 2015, s. 88–89). Poradenská pracoviště napomáhají studentům v mnoha oblastech jako je:

- a) osobní asistence,
- b) adaptace studijních materiálů,
- c) kopírovací služby,
- d) konzultační činnost,
- e) metodická pomoc, diagnostika a diferenciální diagnostika a diferenciální diagnostika,
- f) materiální a technické zabezpečení,
- g) grantová činnost, publikační a osvětová činnost,
- h) školící činnost,
- i) mimoškolní aktivity (Vitásková, Ludvíková, Suralová 2003, s. 9–10).

2.7 Kompenzační pomůcky pro osoby s tělesným postižením využívané při vzdělávání

Kompenzační pomůcky mohou být jedním z podpůrných opatření, která mohou být určena pro žáky s tělesným postižením, aby usnadnily jejich výchovně-vzdělávací proces. U žáků s tělesným postižením se může jednat například o: stůl s výškově nastavitelnou plochou, protiskluzovou podložku, židli s pevnou podnožkou, přenosné stojany pro práci na

lavici, speciální židli s područkami, manipulační pomůcky pro rozvoj grafomotoriky, speciální komponenty osobního počítače (alternativní myš, klávesnice apod.), židli uzpůsobenou fyziologickým potřebám žáka, madla na toaletách, polohovací pytle, držák berlí na lavici, pomůcky pro činnost žáka v prostoru (schůdky, područky ...), speciální rýsovací pomůcky, pomůcky pro výuku tělesné výchovy – rovnovážné a balanční, pomůcky pro senzoryckou stimulaci, dotykový monitor, mechanický vozík, nájezdové ližiny, schodolez nebo jiné podobné zařízení, nástavce na toalety, stůl vhodný k vozíku, taktilně haptické didaktické pomůcky, pomůcky pro senzoryckou stimulaci, pomůcky pro rozvoj motoriky, kamery připevněné k monitoru na počítači k snímání pohybů hlavy, respektive očí, zvedák, držák na tablet včetně ochranného obalu, joystick pro alternativní ovládání tabletu či počítače a počítačové pracoviště pro žáky s nejtěžším tělesným postižením (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 27/2016 Sb., část B).

Kompenzační pomůcky jsou pro osoby s tělesným postižením velmi důležité a umožňují jim tak být samostatné, a to v co nejvyšší možné míře. Stejně kompenzační pomůcky, které osoby s tělesným postižením využívají během výchovně-vzdělávacího procesu, mohou využívat i při následném pracovním uplatnění. Kompenzační pomůcky jim tak dávají možnost být přínosem pro společnost a být cenným zaměstnancem. Mimo to jsou pro osoby s tělesným postižením kompenzační pomůcky i velkou podporou v běžném životě, pro některé i nezbytností, aby nebyly závislé na okolí.

3 Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením

Pro osoby s tělesným postižením se pracovním uplatněním rozumí to samé jako pro osoby intaktní. Pro osoby s tělesným postižením je však často mnohem náročnější najít si vhodné zaměstnání. Problémy se mohou objevovat ve vztahu mezi jednotlivými pracovními činnostmi a povoláním osob s tělesným postižením. Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením bývá ovlivněno změněnými pracovními schopnostmi. Tyto schopnosti mohou mít velký vliv na pracovní výkony a bývají kritériem pro úspěšnost a vhodnost osoby s tělesným postižením pro určitou pracovní pozici. Nedostatky plynoucí z tělesného postižení mohou být překážkou v pracovním uplatnění, z čehož vyplývá, že osoby s tělesným postižením bývají na pracovním trhu oproti osobám intaktním ve značné nevýhodě (Doležel, Vítková 2007, s. 35).

Zaměstnávání osob s tělesným postižením je proto ošetřeno v Zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Jako osoby s postižením jsou v tomto zákoně označovány osoby, které jsou

orgánem sociálního zabezpečení uznány: osobami invalidními ve třetím stupni³, osobami invalidními v prvním⁴ nebo druhém stupni⁵, osobami zdravotně znevýhodněnými⁶ (Zákon č. 435/2004 Sb., § 67).

Evidenci osob s nejen tělesným postižením vede krajská pobočka úřadu práce. Tato evidence obsahuje údaje o osobách s postižením, údaje o omezeních a možnostech pracovního uplatnění těchto osob. Údaje z evidence úřadu práce slouží k začlenění osob s postižením na trh práce a pro statistické účely (Zákon č. 435/2004 Sb., § 68). Úřady práce také zabezpečují poradenskou činnost zejména v oblastech: volby povolání, volby rekvalifikace, zprostředkování vhodného pracovního uplatnění, volbu přípravy k práci osob s tělesným postižením, výběru vhodných nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti (Úřad práce ČR 2024).

Nezaměstnanost osob s tělesným postižením je stále velmi aktuální problém. Jedním z mnoha důvodů může být nedostatečné vzdělání či motivace osob s tělesným postižením. Problém nastává také v případě, kdy se zaměstnanec stane osobou s tělesným postižením důsledkem úrazu či nemoci a není možné, aby svou pracovní pozici nadále vykonával. To, co v tomto případě nejvíce chybí, je propracovaný systém, který by takového člověka podpořil v návratu do běžného života. K tomu by mohla posloužit komplexní rehabilitace, která se zaměřuje i na rekvalifikaci osob s nově vzniklým tělesným postižením. Může se stát, že dlouhodobé pobírání sociálních dávek bude vést ke ztrátě motivace a nenavrácení se do pracovního procesu, jelikož tento návrat může být velmi náročný a zdlouhavý (Opatřilová, Zámečnicková 2005, s. 67).

Osoby s tělesným postižením se na trhu práce setkávají s mnoha **bariérami**. Bariéry mohou být:

- a) technické – pohyb v místě zaměstnání, doprava do zaměstnání,
- b) komunikační – v případě, že osoba s tělesným postižením trpí i narušenou komunikační schopností,
- c) motivační – při dlouhodobé nezaměstnanosti může docházet ke ztrátě pracovních návyků,

³ pokles pracovní schopnosti o 70 % a více

⁴ pokles pracovní schopnosti o 35–49 %

⁵ pokles pracovní schopnosti o 50–69 % (Česká správa sociálního zabezpečení 2024)

⁶ osoba, která má zachovanou schopnost vykonávat soustavné zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, ale její schopnosti být nebo zůstat pracovně začleněna, vykonávat dosavadní povolání nebo využít dosavadní kvalifikaci nebo kvalifikaci získat jsou podstatně omezeny z důvodu jejího dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu (Zákon č. 435/2004 Sb., § 67)

- d) předsudky a omyly – dle autorky jedna z velmi závažných bariér, jelikož ji osoba s tělesným postižením často nemůže sama ovlivnit (Augustová, Hlaváčková, a kol. 2014, s. 8).

Mezi **všeobecně rozšířené předsudky a omyly**, které se týkají pracovního uplatnění osob s tělesným postižením a se kterými se musí často potýkat, patří: osoby s tělesným postižením mají nižší a nepravidelný výkon, osoby s tělesným postižením jsou častěji nemocné, osoby s tělesným postižením jsou málo flexibilní, osoby s tělesným postižením jsou málo odolné vůči stresu, přítomnost osoby s tělesným postižením může negativně ovlivňovat vztahy na pracovišti, se zaměstnáváním osob s tělesným postižením je spojena větší administrativa a další (Augustová, Hlaváčková, a kol. 2014, s. 9–11).

Při zaměstnávání osob s tělesným postižením je velmi důležitá spolupráce s odbornými pracovišti. Může se jednat o rehabilitační centra, ergonomická, ergoterapeutická centra a sociálně rehabilitační pracoviště. Mezi nejčastější zaměstnavatele osob s tělesným postižením patří výrobní družstva, chráněná pracovní místa, chráněná pracoviště, podporované zaměstnávání a podniky zaměstnávající převážně osoby s tělesným postižením. Nejčastějším pracovním uplatněním osob s tělesným postižením bývají obory administrativy, práce s počítačem, ekonomie, účetnictví či služeb (Práce pro ZP 2019).

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 81 a jeho doplňující vyhláška č. 518/2004 Sb., § 16 a § 19 stanovují, že zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají více než dvacet pět zaměstnanců, mají povinnost zaměstnávat tzv. povinný podíl (který je v současnosti 4%) osob se zdravotním postižením. V případě, že tyto podmínky nesplňují, je zde druhá možnost a tou je náhradní plnění⁷.

Podporované zaměstnávání je určeno pro osoby s tělesným postižením, které mají potíže si najít a udržet zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Služba je poskytována po dobu dvou až tří let individuálně a flexibilně dle potřeb osoby s tělesným postižením. Mezi hlavní cíle služby patří:

- a) naučit osoby s tělesným postižením dovednosti potřebné k uplatnění na trhu práce – orientace v čase, doprava, komunikace se zaměstnavateli a úřady, znalost vlastních práv a povinností plynoucích z pracovních vztahů,
- b) podpořit osoby s tělesným postižením v nalezení a udržení si pracovního místa – příprava na pohovor a doprovod na něj, přítomnost při jednání se

⁷ Náhradní plnění znamená odebrání výrobků či služeb od zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají více než 50 % osob se zdravotním postižením, nebo zadávání zakázek těmto zaměstnavatelům nebo odebrání výrobků či služeb od osob se zdravotním postižením, které jsou samostatně výdělečně činné (Náhradní plnění 2024).

zaměstnavateli, asistence poskytována přímo na pracovišti dle potřeby klienta (Rytmus 2024a).

Podporované zaměstnávání poskytuje oporu nejen pro osoby s tělesným postižením, ale zároveň i pro zaměstnavatele těchto osob. Jako oporu pro zaměstnavatele poskytuje podporované zaměstnávání:

- a) komplexní informace spojené se zaměstnáváním osob s tělesným postižením – legislativa, plnění povinného podílu, daňové úlevy,
- b) vytvoření pracovních pozic pro osoby s tělesným postižením,
- c) administrativní podpora,
- d) vytipování vhodných kandidátů na nabízené pozice,
- e) konzultování případných obav, překážek a rizik,
- f) zajištění pracovního asistenta (Rytmus 2024b).

Přechodné zaměstnávání je program, ve kterém jsou osoby s tělesným postižením s obtížemi při hledání pracovního uplatnění zaměstnány na přechodnou dobu, která trvá maximálně dvanáct měsíců, na konkrétním pracovišti na částečný úvazek (FOKUS Vysočina 2024).

Pracovní rehabilitace je souvislá činnost zaměřená na získání a udržení vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují krajské pobočky Úřadu práce a hradí náklady s ní spojené (Zákon č. 435/2004 Sb., § 69). Pracovní rehabilitace se zaměřuje zejména na poradenskou činnost ohledně volby povolání a praktickou přípravu pro zaměstnání či jinou výdělečnou činnost. Napomáhá tedy i ve zprostředkování, udržení či změně zaměstnání a vytváření vhodných podmínek. Krajská pobočka úřadu práce na základě zdravotní způsobilosti osoby s tělesným postižením vyhotoví individuální plán pracovní rehabilitace, s ohledem na schopnost vykonávat soustavné zaměstnání či jinou výdělečnou činnost (Zákon č. 435/2004 Sb., § 69).

Pracovním místem zřízeným pro osobu se zdravotním postižením se rozumí pracovní místo, které zaměstnavatel zřídil pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody uzavřené s Úřadem práce. Na zřízení pracovního místa pro osobu se zdravotním postižením poskytuje Úřad práce zaměstnavateli příspěvek. Pracovní místo zřízené pro osobu se zdravotním postižením musí být takovou osobou obsazeno po dobu 3 let (Zákon č. 435/2004 Sb., § 75). Úřad práce stanovuje podmínky pro poskytnutí příspěvku pro zřízení pracovního místa, pokud zaměstnavatel tyto podmínky nedodrží, dochází tak k porušení rozpočtové kázně a toto porušení je postihováno odvodem dle právního předpisu – Zákon č. 218/2000 Sb. (Zákon č. 435/2004 Sb., § 75).

Chráněný trh práce je tvořen zaměstnavateli, kteří zaměstnávají více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců a se kterými úřad práce uzavřel písemnou dohodu o jejich uznání za zaměstnavatele na chráněném trhu práce. Dohoda o uznání zaměstnavatele se uzavírá v rámci místní působnosti krajské pobočky úřadu práce, v jejímž obvodu má sídlo zaměstnavatel, který je právnickou osobou, nebo v jejímž obvodu má bydliště zaměstnavatel, který je fyzickou osobou (Zákon č. 435/2004 Sb., § 78).

Pro osoby s tělesným postižením, jak vyplývá i z rozhovorů, které autorka vedla s respondenty výzkumného šetření, nemusí být a mnohdy není chráněný trh práce tou nejlepší možností. Ačkoli se jedná o chráněný trh práce, požadavky na výkon jsou zde většinou velmi vysoké a platové ohodnocení tomu neodpovídá. Osoby s tělesným postižením také mnohdy nechtějí být ještě více vyčleněny a je pro ně přínosnější pracovat ve skupině intaktních lidí a být tak součástí většinové společnosti.

Společensky účelnými pracovními místy se rozumí pracovní místa, která zaměstnavatel zřizuje nebo vyhraduje na základě dohody s Úřadem práce a obsazuje je uchazeči o zaměstnání, kterým nelze zajistit pracovní uplatnění jiným způsobem. Společensky účelným pracovním místem je i pracovní místo, které zřídil po dohodě s Úřadem práce uchazeč o zaměstnání za účelem výkonu samostatné výdělečné činnosti. Na společensky účelná pracovní místa může Úřad práce poskytnout příspěvek (Zákon č. 435/2004 Sb., § 113).

Autorku velmi zaujal citát v publikaci Jana Hutaře, a kol. Zpráva o stavu lidských práv v České republice 2009, která sice vyšla již v roce 2010, ale citát je, bohužel, svým způsobem stále aktuální.

„Zaměstnávání osob se zdravotním postižením je manažersky nezvládnutý problém. Mám dojem, že je doposud považováno spíše za věc charitativní povahy, nikoliv za věc, která může ovlivnit ekonomické kalkulace“ (Hutař, a kol. 2010, s. 82).

EMPIRICKÁ ČÁST

4 Formulace problému

Tělesné postižení může výrazně postihovat kvalitu života osob s tělesným postižením. Mívá vliv na samostatnost osoby s tělesným postižením a její život, na vzdělávání a zároveň na následné pracovní uplatnění. To velmi úzce souvisí s kvalitou života takové osoby.

Autorka se domnívá, že ačkoli v současné době je pracovní uplatnění osob s tělesným postižením na dobré cestě, podmínky stále nejsou ideální, ať už se jedná o oborovou nesouvislost pracovní pozice s dokončeným vzděláním, nedostatečně využitý potenciál osoby s tělesným postižením či nedostatečné finanční ohodnocení za odváděnou práci.

4.1 Cíl bakalářské práce a výzkumné otázky

Cíl bakalářské práce je porovnat reálné pracovní uplatnění osob s tělesným postižením s jejich dosaženým vzděláním. Ke snazšímu dosažení cíle bakalářské práce autorka formulovala tyto výzkumné otázky:

- 1) Jakého vzdělání osoby s tělesným postižením dosáhly?
- 2) Jaká je u osob s tělesným postižením oborová souvislost mezi dosaženým vzděláním a reálným pracovním uplatněním?

4.2 Metoda sběru dat

Pro sběr dat autorka zvolila metodu rozhovoru. Tuto metodu zvolila i s ohledem na dostupnost respondentů v její blízkosti, ale zejména kvůli tomu, že při rozhovoru je možné se na případné nesrovnalosti, nejasnosti doptat a odpovědi tak bývají mnohem přesnější. Do rozhovoru zařadila následující otázky:

- 1) Věk?
- 2) Doba vzniku postižení a jeho příčina?
- 3) Jaké je Vaše dosažené vzdělání?
- 4) Jaké školy jste navštěvoval/a?
- 5) Jakými pracovními pozicemi jste si během svého života prošel/la?
- 6) Jaká je pracovní pozice, kterou byste si přál/a dělat? Je pro Vás tento cíl reálný?
- 7) Jaká je oborová souvislost Vaší pracovní pozice s Vámi dokončeným vzděláním?

- 8) Setkal/a jste se s problémy v zaměstnání v návaznosti na své postižení? Pokud ano, s jakými?
- 9) Jak jste spokojen/a se svou aktuální pracovní pozicí?
- 10) Jak vnímáte ohodnocení za Vámi odváděnou práci (finanční ale i společenské)?

4.3 Popis a výběr respondentů

Pro výzkum bylo vybráno pět respondentů s tělesným postižením. Autorka se s respondenty zná z tanečního kroužku pro vozíčkáře. Vybrala si tyto respondenty, jelikož věděla, že jsou všichni aktivní na pracovním trhu, a tudíž jsou kompetentní k zodpovězení otázek z rozhovoru. Jednalo se tedy o dostupný výběr respondentů, kdy autorka pracovala se skupinou respondentů, se kterými je v pravidelném kontaktu. Věk respondentů, čtyř žen a jednoho muže, se pohyboval od 25 do 52 let.

4.4 Popis průběhu průzkumu

Informace byly získávány prostřednictvím strukturovaného rozhovoru s osobami s tělesným postižením, který byl zaznamenáván na audio záznamník mobilního telefonu. Všichni respondenti byli na začátku informováni o nahrávání a o účelech využití rozhovoru pro bakalářskou práci. Součástí nahrávky je souhlas s nahráváním, následným uložením a případným přepisem celého rozhovoru. V rozhovoru byly použity předem připravené otázky, místy doplněné dalšími otázkami, jejichž účelem bylo rozvinutí odpovědi respondentů. Všichni respondenti byli zároveň předem zhruba seznámeni s otázkami rozhovoru, aby se nedostali do situace, kdy jim některá otázka bude nepříjemná.

Sběr dat probíhal během prosince roku 2023. Délka rozhovoru nebyla předem nijak plánována. Pro autorku bylo důležité, aby byly dostatečně zodpovězeny všechny otázky, které jsou zásadní pro dosažení cíle bakalářské práce. Bylo důležité, aby se respondenti cítili co nejvíce komfortně. Rozhovory probíhaly v prostředí, které si respondenti zvolili sami. Byly to buď kavárny či domovy respondentů, jelikož doprava je pro některé z nich náročná a autorka se snažila, aby dotazování bylo pro všechny respondenty co nejvíce příjemné.

Autorka zpracovávala data z rozhovoru prostřednictvím kódování. Jan Hendl definuje kódování ve své knize Úvod do kvalitativního výzkumu následovně: *Kódování znamená stále srovnávání fenoménů, případů, pojmů atd. a formulaci otázek ohledně textu (proces nepřetržitého srovnávání). Přitom se k částem empirického materiálu přiřazují označení neboli kódy, které jsou nejdříve pojmově velmi blízké textu a později se stávají stále abstraktnější* (Hendl 1999, s. 195). Autorka nejdříve prostřednictvím otevřeného kódování

analyzovala rozhovory. Díky otevřenému kódování označila jevy, které se opakují, a z těch následně seskupila pojmy a odlišila fakta, která se naopak liší. Tyto pojmy následně rozřadila do jednotlivých kategorií a díky nim dospěla k odpovědím na výzkumné otázky. Zároveň také vyhodnotila odpovědi na jednotlivé otázky rozhovorů.

5 Výsledky průzkumu

Tato kapitola je věnována výsledkům rozhovoru. Budou zde představeny výsledky z jednotlivých otázek rozhovoru.

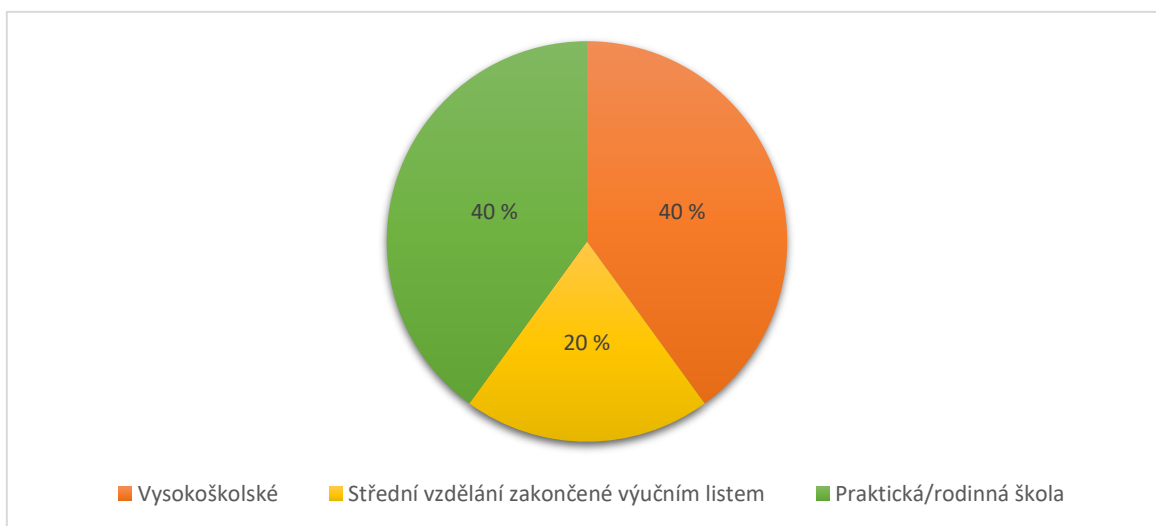
1) Věk?

Věk všech respondentů se pohyboval od 25 do 52 let (jak již bylo výše uvedeno). Jednalo se o čtyři ženy a jednoho muže. Rozdíly ve věku se projeví v možnostech vzdělání, které během svého dětství a mládí respondenti měli.

2) Doba vzniku postižení a jeho příčina?

Všichni respondenti mají vrozené tělesné postižení, které bylo zjištěno již brzy po narození nebo v raném věku. Škála druhů postižení byla široká, jednalo se o respondenta s achondroplazií, dva respondenty s DMO, respondenta s arthrogryposis multiplex congenita a respondenta se spina bifida, druhem meningokéla.

3) Jaké je Vaše dosažené vzdělání?

Graf 1: Přehled nejvyššího dokončeného vzdělání respondentů

Respondenti dokončili studium na těchto školách: bakalářský studijní program na TUL obor filologie, český jazyk a literatura, bakalářský program na Metropolitní univerzitě Praha obor veřejná správa, Střední odborné učiliště – šití oděvů, praktická dvouletá ekonomická škola obor organizace administrativy v Jánských Lázních, praktická tříletá škola při

Jedličkově ústavu v Liberci. Přehled o nejvyšším dokončeném vzdělání respondentů viz graf 1.

4) Jaké školy jste navštěvoval/a?

Na tuto otázku se odpovědi poněkud odlišovaly. Někteří respondenti navštěvovali běžné základní, střední či vysoké školy, jiní absolvovali dřívější školy zvláštní, speciální, praktické či speciální střední školy.

Respondent 1: „Mám základní školu, byla jsem v takzvané inkluzi, kdy jsem chodila se zdravými dětmi do třídy a střední školu mám střední školu ekonomickou soukromou.“

Respondent 2: „Navštěvovala jsem zvláštní školu, potom jsem nastoupila na praktickou tříletou školu a při třetím ročníku jsem si ještě dodělávala rozdílovou devítku, aby se mi počítala jako základka a potom mám ještě nějaký kurzy udělaný.“

Respondent 3: „Střední školu Jedličkův ústav v Praze obor sociální činnost, kde jsem obhájil maturitu a na základní školu jsem chodil ve Smržovce.“

Respondent 4: „Mám, dřív se tomu říkalo zvláštní škola, teď je to ta speciální, pak mám dva roky rodinnou školu, kterou jsem skončila, ta byla hrozná a pak mám tříletý obor v tom šití oděvů.“

Respondent 5: „No základní školu v Kořenově první třídu, to jsem chodila mezi zdravé děti a pak od druhé třídy v Jedličkově ústavu v Liberci.“

Z těchto odpovědí vyplývá, že tři z pěti respondentů navštěvovali běžné základní školy a zbylí dva navštěvovali dřívější zvláštní základní školu. S tím i úzce souvisí jejich následné vzdělání, kdy jedinci s dokončenou běžnou základní školou měli možnost navštěvovat střední nebo i vysoké školy. Autorka si všimla značného rozdílu souvisejícího s věkem respondentů. Respondenti, kteří jsou mladší, jsou většinou právě ti, kteří měli možnost navštěvovat běžné základní školy a následně i dosáhnou vyššího vzdělání.

5) Jakými pracovními pozicemi jste si během svého života prošel/la?

Respondent 1: „Vlastně pořádně dalo by se říct jednou až dvěma, protože já jsem hned po škole, už na střední jsem tam měla praxi, tak jsem byla v knihovně, tam jsem byla dvanáct let, ale teď mi to moc v poslední době nevyhovovalo, tak jsem šla jinou cestou a jako bokem mám ještě živnost'ák, ale tam to teprve se snažím nějak rozjet, jak se říká.“

Respondent 2: „Prošla jsem, pracovala jsem v chráněný počítačové dílně v koloseu v Liberci a teďka a tam jsem pracovala necelých 17 let a teďka 7 rokem Pracuji pro zdravotnický zařízení Chronicare a máme pobočky v Nymburce v Ostravě a v Brně a dělám to z domova na dálku tak velice a dojíždím dvakrát měsíčně do Nymburka.“

Respondent 3: „Po vysoké škole jsem zkoušel půl roku ekonomickou fakultu na Technické univerzitě, což mi neklaplo, tudíž jsem už šel do sdružení Tulipán, kde momentálně pracuji jako obchodní referent. Na konci roku jsem nastoupil na pozici recepčního v Residenci park Masarykova a po celou dobu, už od vysoké školy, se snažím podnikat v oblasti web design.“

Respondent 4: „Pracovala jsem jako administrativní pracovník, nejdřív v osobní asistenci dělala jsem na počítači s dokladama, ať to byly docházky, smlouvy, provedení, pak jsem dělala ve velkoobchodě, ta Pema drogerie, jak je tady, tam jsem byla asi tři roky a nyní jsem 6 let Cargo Services.“

Respondent 5: „No jako úřednice tehdy ještě Národní výbor Kořenov, vyměřovala jsem daně a poplatky, pak jsem byla dvacet roků v důchodu, invalidním.“

Na těchto odpovědích je znatelné, že změna pracovní pozice pro osoby s tělesným postižením je náročnější. Jak bylo z odpovědí zřejmé, většina respondentů na své pracovní pozici setrvává dlouho, jestliže jsou pro ně podmínky alespoň trochu přijatelné.

6) Jaká je pracovní pozice, kterou byste si přál/a dělat? Je pro Vás tento cíl reálný?

Respondent 1: „To je těžký, tak jako, ono se řekne, co se namane, ale to zas jako nevíte, co vás bude bavit, a když mě práce nebaví tak ono to taky neodsýpá správným způsobem.“ (*doplňující otázka: „Je tedy něco, co si myslíte, že by vás bavilo, že byste si dokázala představit, jo to bych chtěla dělat, to je vysněná práce?“*) „Asi prodávat v knihkupectví, pořád s těma knížkama něco jako...“ („*Je pro Vás tento cíl reálný?“*“) „No tak vzhledem k tomu, že mám podaný asi čtyři inzeráty ve čtyřech knihkupectvích a říkali, že se ozvou, tak nevím, co si mám myslet, jestli se ozvou nebo ne. Jedna ta paní vedoucí říkala, že my bychom vás vzali, ale na Vánoce, ale na Vánoce to jsem u rodičů.“

Respondent 2: „Já bych řekla, že mně se to splnilo tím Chronicare, já jsem si vždycky přála pracovat ve zdravotnictví, a to se splnilo, že můžu pracovat a s lidma, dělat pro ně, takže to se mi splnilo.“

Respondent 3: „Dál bych se rád rozvíjel ve web designu, pokračoval na té pozici jako recepční a edukoval se v tom oboru a našel si stabilní dlouhodobé klienty.“ („*A je tento cíl reálný?“*“) „Ano, teda, doufám.“

Respondent 4: „Už ne, nedokážu říct jako kterou by jako...“

Respondent 5: „Přála bych si dělat rehabilitační sestru u dětí v Jánských Lázních ale to jen reálné no...“

Část respondentů sice možná dříve nějaké vysněné pozice měla, ale postupem času si uvědomila, že je tento cíl nereálný a jsou momentálně ohledně svých vysněných pracovních

pozic poněkud skeptičtí, a to i s ohledem na předchozí zkušenosti a neúspěchy. Byli i respondenti, kterým se buď sen svým způsobem splnil, i když třeba ne zcela, nebo respondenti, kteří se svému vysněnému cíli snaží alespoň přiblížit.

7) Jaká je oborová souvislost Vaší pracovní pozice s Vámi dokončeným vzděláním?

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti stejně, dalo by se říci, že odpovědi odpovídaly domněnce, kterou autorka zmiňovala na začátku empirické části. Přímá oborová souvislost dokončeného vzdělání a současné pracovní pozice se neobjevila ani u jednoho z pěti respondentů.

8) Setkal/a jste se s problémy v zaměstnání v návaznosti na své postižení? Pokud ano, s jakými?

Respondent 1: „No, měla jsem pocit, i po tříměsíční výpovědní lhůtě, že jsem stále ve výpovědní lhůtě, a že se stále musím na něco ptát a nebo po mně práci předělali, aniž by mi něco řekli a ta práce nebyla špatně udělaná.“

Respondent 2: „To ne, ale když jsem se šla ptát třeba, když jsem chtěla změnit práci, když jsem chodila s životopisem se ptát na práci, tak někde se na mě koukali jako na blázna, co to jako chci.“

Respondent 3: „Ano, setkal. Ta úroveň toho úspěchu bohužel souvisí na úrovni vědomostí a spíše tom lidském faktoru, kdy můžete mít vysokou školu, můžete mít kurzy, ale největší problém je v tom, že musíte najít člověka, který vám dá šanci se uplatnit na tom trhu a bohužel to primárně ani není o těch vědomostech a zkušenostech, který máte jako takový.“

Respondent 4: „Na nás se berou dotace, když zaměstnavatel zaměstná více jak 50 % postižených, tak na ně dostane dotace a až tady na ty teďka kde jsem, tak všude bylo vždycky... Protože dotace se dostávají zpětně čtvrtletně, on si o to nezažádá, ale vy je musíte vyplatit ale, a potom, když se vyplatí, potom čtvrt roce tak se zažádá a dostanou je zpětně, prostě není to dopředu. Vždycky se to dostává zpětně, takže většinou vždycky bylo, no peníze dostaly zdraví, prostě obyčejný, který pracovali, protože tam pracovali i zdraví, ty vždycky peníze dostali, chápu, potřebovali je, ale my jsme ustavičně poslouchali, máte důchod, můžete počkat. Takže uběhl čtvrt rok, peníze nám doplatili, to je hezký, ale další čtvrt rok se zase potom čekalo, než bylo, a takhle to šlo, asi sedm let jsem to vydržela.“

Respondent 5: „No, není pro nás dostatečně příležitostí, takže mi ještě nabízeli chráněné dílny, ale já jsem spokojená jako telefonní operátorka a jsem v kolektivu zdravých, vlastně je to kombinované, i s jemně postiženými třeba, jako není to chráněná dílna, tak jsem spokojená, že jsou tam dohromady zdraví i handicapování.“

Všichni respondenti se ve svých profesích nebo při změně zaměstnání setkali s problémy. Většinou vzniklé problémy souvisí s předsudky ohledně toho, že nebudou schopni odvést tak kvalitní práci jako lidé intaktní. Většina firem pouze využije možnosti, kdy může zaměstnat osobu s tělesným postižením, z čehož plynou určité výhody. Ačkoli respondenti, se kterými jsem vedla rozhovory, nemají přidružené mentální postižení a často by mohli vykonávat náročnější práci, invalidní vozík „rozhoduje“ o tom, že se jednoduše jedná o osobu s tělesným postižením, tudíž není dle názoru zaměstnavatelů přínosem.

9) Jak jste spokojen/a se svou aktuální pracovní pozicí?

Respondent 1: „Teď se hledám, takže teď jako spokojená nejsem, protože teď jsem ráda, že mám vlastně důchod a mám sice živnost, ale tam se rozhoduju, kterým směrem, mám více zaměření a ještě nevím, mám ten živnost'ák krátce, takže...“

Respondent 2: „Jsem velice spokojená, jsem tady sedmým rokem a ta práce mě hodně naplňuje.“

Respondent 3: „Napůl, do budoucna bych rád opustil ten Tulipán a více se zaměřil na to podnikání a zůstal na té recepci. Takže ano jsem, ale mohlo by to být lepší.“

Respondent 4: „Jak říkám, všude je něco, všude by bylo vřdycky něco dobrý zlepšovat, ale jak říkám, platí pravidelně, a to že občas, když, jo je potřeba, můžu dělat třeba i z domu. Teď i to co bylo jako v létě takovej menší problém s počítačema, tak vlastně jsem měsíc jen tak seděla doma a nechali si mě, takže nemám, jako co bych tak nějak vytkla.“

Respondent 5: „Ano, jsem spokojena.“

Většina respondentů na tuto otázku odpověděla spíše pozitivně, i když, jak autorka zmiňuje již dříve, u některých respondentů je to možná ovlivněno tím, že si na situaci zvykli a změna je pro ně velmi náročná, možná až nereálná. Byli však i respondenti, kteří se momentálně ve své aktuální pracovní pozici opravdu našli a chtějí se nadále rozvíjet.

10) Jak vnímáte ohodnocení za Vámi odváděnou práci (finanční ale i společenské)?

Respondent 1: „Jako ono to bylo zvláštní, oni sice za mě tu práci jakoby předělávali nebo mi jí dávali míň nebo záměrně mě třeba nezvali na různý porady a tak, ale peníze jsem jakoby dostávala podle platových tabulek, podle určité doby odpracovaných hodin... *(společenské ohodnocení)* Jo dobrý, ale po dvanácti letech, když zjistíte, že máte pocit, že jste tam v podstatě trpěná, tak jako vlastně jsem cejtila vyhoření, tak jsem prostě odešla. Protože, co nastoupili po mně, kolegové, potom budoucí nebo tak, šli jako v profesní kariéře výš a já zůstávala pořád tam, kde jsem byla a ani jsem neměla kontakt se čtenáři, protože oni říkali buď v kanclu a potom už to hraničilo s tím, hlavně nikam nechod’.“

Respondent 2: „Jsem plně, plně spokojená, co se týče i financí a benefitů, který máme, jsem prostě spokojená.“ (*„A společenské ohodnocení, oceňují práci, kterou děláte?“*) „To bych řekla tak, že půl na půl jsou někteří, s kterými si neseďme, a jsou někteří, s kterými si vlastně rozumím skvěle, ale to bych řekla, že se to děje v každé práci.“

Respondent 3: „Co se týče toho obchodního referenta, tam to je hodně pod cenou a nejsem spokojen. Co se týká té pozice recepčního, tak mi to přijde adekvátní na to, jakou činnost tam odvádím. A co se týče toho podnikání, tak tam je to individuální, podle klienta.“ (*A co se týče toho společenského ohodnocení?“*) „Bohužel ne, u toho obchodního referenta mě oceňují, nicméně to finanční ohodnocení by mohlo být lepší. U té recepce je naopak dobré to finanční ohodnocení, nicméně většina lidí si tam neváží té práce, jaký servis odvádíme pro ty majitele, nájemníky bytových jednotek a u těch webů, jak říkám, je to o domluvě, je to variabilní, já se snažím pracovat tak, aby se to protlo s očekáváním klienta a s mým finančním, ne očekávání, tak aby za tu práci bylo dobře zapláceno, adekvátně.“

Respondent 4: „Mně to stačí, jiný by řekli, že to je málo, ale na to, co jsem zažila, předtím že vlastně nic, tady jsou stravenky, jak bych to řekla, můžu dělat doma, telefon mám, mám počítač, takže jako já tam nevidím jako nějak nebo zatím jsem se nesetkala něco, že by jako fakt jako nešlo.“ (*„A co se týče toho společenského ohodnocení?“*) „Já bych řekla, že jo, jinak by mě dávno, přitom jak tam fakt odešly ty počítače, protože jsem byla asi jediná tak nějak potom ta jakoby z těch posledních, protože šli všichni tenkrát postupně, napojovali, aby jim to nespadlo a to, tak jako nechali si mě no. Nevyhodili mě, ač jakoby mohli říct, že teď teda ne to, tak to ukončíme a začneme potom no, že by to to.“

Respondent 5: „Tak po finanční stránce bych uvítala víc peněz, to je jasný no, ale jinak jsem spokojená.“ (*„A co se týče společenského ohodnocení?“*) „Já se snažím, no my děláme práci, kterou většina, my to zvládnem a zdraví to dělat nechtějí, takže...“

Většina respondentů je se svým finančním ohodnocením spokojena v rámci možností. I když je znatelné, že by si dokázali představit lepší platové podmínky, nahlíží na celou situaci strážlivě, chápou poměr mezi odváděnou prací a finančním ohodnocením. Co se týká společenského ohodnocení, u většiny respondentů se opět jedná o vděčnost.

5.1 Zodpovězení výzkumných otázek

Na první výzkumnou otázku (Jakého vzdělání osoby s tělesným postižením dosáhly?) se odpovědi respondentů lišily zejména v návaznosti na věk respondentů. Mladší respondenti měli možnost díky zlepšení podmínek a přístupu ve školství k osobám s postižením vystudovat běžné základní školy a následně dosáhnout středoškolského i vysokoškolského

vzdělání. Respondenti, kteří byli starší, v případě rozhovorů tohoto průzkumu – starší čtyřiceti let, měli možnosti v oblasti vzdělávání méně příznivé a měli tak možnost vystudovat nanejvýše dřívější zvláštní základní školy či střední školy praktické.

Na druhou výzkumnou otázku (Jaká je u osob s tělesným postižením oborová souvislost mezi dosaženým vzděláním a reálným pracovním uplatněním?) se autorce dostalo od všech pěti respondentů stejné a jednoduché odpovědi. Mezi dosaženým vzděláním a aktuální pracovní pozicí není ani u jednoho z respondentů žádná oborová souvislost a návaznost.

5.2 Diskuze

Pracovnímu uplatnění osob s tělesným postižením se ve své diplomové práci věnovala Jana Milnerová. Jednou z potvrzených hypotéz v průběhu jejího šetření bylo, že čím vyšší dokončené vzdělání, tím lepší možnosti pro pracovní uplatnění osob s tělesným postižením. Tudíž je zde určitá souvislost s našimi zjištěními v souvislosti s absolvovaným vzděláním. Co už však v průzkumu Jany Milnerové nebylo zjistitelné, byla oborová souvislost mezi dokončeným vzděláním a pracovním uplatněním. Z výše uvedených námi realizovaných rozhovorů vyplývá, že i navzdory dokončenému vysokoškolskému vzdělání mají respondenti, osoby s tělesným postižením, potíže najít si pracovní pozici, která by odpovídala jejich kvalifikaci bez ohledu na to, jaké vzdělání dokončili (Milnerová 2008, s. 59–60).

Leoš Spáčil, který se ve své rigorózní práci věnoval Analýze možností uplatnění osob s tělesným postižením na trhu práce, došel k závěru, že většina osob s tělesným postižením, které jsou součástí společnosti, a jsou do ní integrovány, mají větší pravděpodobnost získat pracovní uplatnění (konkrétně 74,5 %). Toto zjištění Leoše Spáčila by se dalo připodobnit k faktu, kdy autorka této bakalářské práce dospěla k závěru, že osoby, které jsou mladší a měly díky inkluzi možnost se lépe začlenit do intaktní společnosti, dosáhly vyššího vzdělání než osoby, které vyrůstaly ve společnosti, ve které inkluze nebyla běžná (Spáčil 2011, s. 123).

Další, kdo se zabýval ve své bakalářské práci tematikou Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením na trhu práce, byla Dagmar Lužná. Jednou z jejích hypotéz bylo: *Čím vyšší stupeň vzdělání tělesně postižený jedinec má, tím větší jsou jeho možnosti získat zaměstnání* (Lužná 2014, s. 62). Tato hypotéza se Dagmar Lužné potvrdila. V jejím průzkumu se také respondentů dotazovala na souvislost mezi výši dokončeného vzdělání a možností pracovního uplatnění. Tuto souvislost potvrdilo 80 % z jejích respondentů. Oborová souvislost však v tomto průzkumu nebyla zmíněna, tudíž vyplývá, že možnost získat zaměstnání v souvislosti s vyšším dokončeným vzděláním je možná, ale nezaručuje zároveň

oborovou souvislost dokončeného vzdělání a následného pracovního uplatnění (Lužná 2014, s. 62).

5.3 Navrhovaná opatření

První a podstatné navrhované opatření je dle autorky vzdělávání široké veřejnosti, například zařazením základů speciální pedagogiky už do základního vzdělávání v předmětu občanské výchovy, při které by byla věnována pozornost problematice osob (nejen) s tělesným postižením. Jestliže většinová společnost dokáže tyto osoby přijmout mezi sebe, bude se osobám s tělesným postižením následně dostávat mnohem lepších podmínek ve studiu, pracovním uplatnění a osobním životě. Pokud se společnost vyhne předsudkům a bude schopná osobám s tělesným postižením poskytovat vhodné možnosti, mohou být pro společnost přínosem. Je však důležité, aby se lidé bez postižení naučili vidět osoby s tělesným postižením jako osobnosti, nikoli jen jako osoby s tělesným postižením, které většinou bývá patrné na první pohled. Ve společnosti však stále převažují předsudky spojené (nejen) s osobami s tělesným postižením. Kromě předsudků jsou to však i obavy a nejistoty, které se pojí s přístupem k osobám s tělesným postižením. Mnoho lidí si není jisto, jak správně s osobou s tělesným postižením komunikovat a bojí se nevhodných poznámek.

Názor autorky je takový, že pokud se jedná o jedince s tělesným postižením, který nemá narušený intelekt, měl by mít možnost být vzděláván v kolektivu intaktních dětí a stejně tak má právo pokračovat v intaktním prostředí ve svém následném pracovním uplatnění, ale i budoucím životě. Stejně tak by se takové možnosti mělo dostat, pokud možno co nejvíce lidem s jinými druhy postižení, pokud jim to jejich stav alespoň trochu dovolí. Jak je znatelné i z rozhovorů, s nižším věkem respondentů se možnosti navštěvovat běžné školy zlepšovaly. Tito jedinci pak měli díky inkluzi větší možnost vystudovat i vysoké školy a mohou být pro společnost velmi prospěšní, pokud jim to však většinová společnost dovolí. Je potřeba prosazovat inkluzivní přístup nejen do vzdělávání, ale do společnosti jako celku. Zaměřit se na vzdělávání pedagogů v oblasti speciální pedagogiky. Jestliže má být pedagog schopen pracovat v inkluzivním školství, je třeba, aby věděl o problematice osob s postižením a o metodách a přístupech, kterými může takové osoby funkčně rozvíjet a vzdělávat.

Dalším navrhovaným opatřením je zlepšování dostupnosti pracovních pozic pro osoby s tělesným postižením, zlepšování informovanosti a podpory osob s tělesným postižením a zaměřování specializací vzdělávání osob s tělesným postižením tak, aby byly schopny se uplatnit na trhu práce v návaznosti na dokončené vzdělání.

Závěr

Výsledky průzkumu byly pro autorku velmi zajímavé, ačkoli předpokládala, že pracovní uplatnění pro osoby s tělesným postižením je velmi náročné, některé skutečnosti ji velmi zaujaly. Zajímavý byl například fakt, že většina respondentů setrvává velmi dlouho na stejném pracovním místě. Jestliže osoby s tělesným postižením najdou pracovní uplatnění, které je pro ně vyhovující (i když ne ideální), na tomto místě většinou zůstanou, protože najít si pracovní uplatnění je pro ně velmi náročné a zdlouhavé a je tak pro ně jednodušší zůstat tam, kde jsou, dokud je to stále alespoň trochu vyhovující.

Cíl bakalářské práce: Porovnat reálné pracovní uplatnění osob s tělesným postižením s jejich dosaženým vzděláním, byl splněn. Autorka na základě průzkumného šetření realizovaného formou rozhovorů s respondenty došla k závěru, že reálné pracovní uplatnění příliš nesouvisí s dokončeným vzděláním respondentů. Najít si vhodné zaměstnání, které by souviselo s dokončeným vzděláním respondentů, je problematické i v případě, že respondenti vystudovali vysokou školu. Je tedy nutné zhodnotit, zda obory, které jsou dostupné pro osoby s tělesným postižením, jsou vhodné a přínosné pro jejich následné pracovní uplatnění. Je možné, že mnoho problémů vyplývá z nastavení většinové společnosti, která je zatím často velmi ovlivněna předsudky a obavami pojíci se s problematikou osob s tělesným postižením.

Předmětem případného dalšího šetření by mohlo být zajímavé porovnání povědomí široké veřejnosti o problematice pracovního uplatnění osob s tělesným postižením s reálnou situací, která v pracovním uplatnění osob s tělesným postižením je. Bylo by vhodné rozšířit povědomí o osobách s tělesným postižením, aby došlo k odstranění obav a předsudků a osoby s tělesným postižením tak mohli žít co nejvíce plnohodnotný život a být plnohodnotnými členy společnosti.

Seznam použité literatury

ASOCIACE RANÉ PÉČE ČESKÉ REPUBLIKY, 2024. Členské organizace. In: *Asociace rané péče České republiky* [online]. [vid. 2024-01-29]. Dostupné z: <https://www.arpcr.cz/clenstvi/clenske-organizace/>

AUGUSTOVÁ, K., HLAVÁČKOVÁ, J., a kol., 2014. *Bariéry vstupu OZP na trh práce a cesty k jejich překonání* [online]. [vid. 2024-03-06]. Dostupné z: [https://ipodpora.odbory.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/0913e2cfd408ab51/uploads/01.es pro osoby se zp a osoby socialne vyloucene - bariery vstupu ozp na trh prace a cesty k jejich prekonani.docx](https://ipodpora.odbory.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/0913e2cfd408ab51/uploads/01.es%20pro%20osoby%20se%20zp%20a%20osoby%20socialne%20vyloucene%20-%20bariery%20vstupu%20ozp%20na%20trh%20prace%20a%20cesty%20k%20jejich%20prekonani.docx)

BENDOVI, P., ed., 2015. *Základy speciální pedagogiky nejen pro speciální pedagogy*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-422-9.

ČADOVÁ, E., a kol., 2020. *Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu tělesného postižení nebo závažného onemocnění: dílčí část. 2., přepracované a rozšířené vydání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5711-6.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ, 2024. Invalidní důchod. In: *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. [vid. 2024-02-26]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz/invalidni-duchod>

DOLEŽEL, R., VÍTKOVÁ, M., eds., 2007. *Zaměstnávání osob se zdravotním postižením: příručka pro zaměstnavatele k projektu OPR LZ 3.1. „Aktivizační a vzdělávací centrum“*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-143-0.

FISHER, S., ŠKODA, J., a kol., 2014. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-792-7.

FOKUS VYSOČINA, 2024. Zaměstnávání osob se zdravotním postižením. In: *FOKUS Vysočina* [online]. [vid. 2024-03-21]. Dostupné z: [https://www.fokusvysocina.cz/userfiles/file/d%C3%A1rcovstv%C3%AD/zamestnavani\(1\).pdf](https://www.fokusvysocina.cz/userfiles/file/d%C3%A1rcovstv%C3%AD/zamestnavani(1).pdf)

HANÁKOVÁ, A., POTMĚŠIL, M., a kol., 2015. *Vzdělání pohledem žáka se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4924-1.

HENDL, J., 2023. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1968-2.

HUTAŘ, J., a kol., 2010. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice 2009*. Praha: Národní rada osob se zdravotním postižením ČR. ISBN 978-80-87181-04-1.

JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., a kol., 2023. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. [vid. 2023-03-06]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

JIRÁKOVÁ, P., 2023. Artrogypóza. In: *Alfabet* [online]. [vid. 2023-12-20]. ISSN 2336-7555. Dostupné z: <https://www.alfabet.cz/dite-se-zdravotnim-postizenim/typy-zdravotniho-postizeni/artrogypoz/>

KOLEKTIV AUTORŮ, 2023. Tělesná postižení. In: *Katalog podpůrných opatření* [online]. [vid. 2023-11-8]. Dostupné z: <http://katalogpo.upol.cz/telesne-postizeni-a-zavazna-onemocneni/1-vymezeni-telesneho-postizeni-a-zavazneho-onemocneni/1-1-telesne-postizeni/>

LUDÍKOVÁ, L., a kol., 2017. *Problematika kvality života osob se speciálními potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5270-8.

LUŽNÁ, D., 2014. *Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením na současném trhu práce* [diplomová práce] [online]. Brno: Masarykova univerzita. [vid. 2024-03-25]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/vbr9a/Diplomova_prace.pdf

MEIER, M., 2024. *Speciální pedagogika jedinců s poruchami hybnosti*. [online]. Liberec: Technická univerzita. [vid. 2024-03-21]. ISBN 978-80-7494-688-2. Dostupné z: <https://publi.cz/download/publication/4712?online=1>

MILNEROVÁ, J., 2008. *Pracovní uplatnění osob s tělesným postižením* [diplomová práce] [online]. Brno: Masarykova univerzita. [vid. 2024-03-25]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/n8y8k/Milnerova_-_DP__teorie_vyzkum__t.pdf

NÁHRADNÍ PLNĚNÍ, 2024. Co je náhradní plnění. In: *Náhradní plnění 2018* [online]. Aktualizováno: 08. 01. 2024 [vid. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://www.nahradni-plneni-2018.cz/co-je-to-nahradni-plneni/>

NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ, 2022. Střední vzdělávání. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. [vid. 2024-03-06]. Dostupné z: <https://archiv-nuv.npi.cz/t/stredni-vzdelavani.html>

NÁRODNÍ ZDRAVOTNICKÝ INFORMAČNÍ PORTÁL, 2024. Achondroplazie. In: *Národní zdravotnický informační portál* [online]. ISSN 2695-0340. [vid. 2023-11-28]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/rejstrikovy-pojem/4938>

NOVOSAD, L., NOVOSADOVÁ, M., 2000. *Ucelená rehabilitace lidí se zdravotním, zejména somatickým postižením*. Liberec: Technická univerzita. ISBN 80-7083-383-1.

NPI, 2019. Vymezení kategorie tělesného postižení. In: *Metodický portál RVP.cz* [online]. 2019-09-11 [vid. 2023-10-25]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=15665>

OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D., 2005. *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3718-0.

PORJANDA, R., ŠIROKÁ, I., 2024. Spina bifida. In: *Slovenská Aliancia Zriedkavých Chorôb* [online]. [vid. 2024-01-03]. Dostupné z: <https://sazch.sk/spina-bifida/>

PRÁCE PRO ZP, 2019. Tělesná postižení. In: *Práce pro ZP* [online]. [vid. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://praceprozp.cz/telesna-postizeni/>

RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L., a kol., 2006. *Speciální pedagogika*. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1475-9.

RYTMUS, 2024a. Podporované zaměstnávání. In: *Rytmus* [online]. [vid. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://rytmus.org/socialni-sluzby/socialni-rehabilitace/podporovane-zamestnavani/>

RYTMUS, 2024b. Pro zaměstnavatele a firmy. In: *Rytmus* [online]. [vid. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://rytmus.org/socialni-sluzby/socialni-rehabilitace/podporovane-zamestnavani/pro-zamestnavatele-a-firmy/>

SLOWÍK, J., 2007. *Speciální pedagogika: prevence a diagnostika, terapie a poradenství, vzdělávání osob s různým postižením, člověk s handicapem a společnost*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1733-3.

SMOLÍKOVÁ, K., a kol., 2021. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. [vid. 2023-03-06]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-rvp-pz/>

SPÁČIL, L., 2011. *Analýza možností uplatnění osob s tělesným postižením na trhu práce* [rigorózní práce] [online]. Brno: Masarykova univerzita. [vid. 2024-03-25]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/y4iw7/Rigorozni_prace.pdf

SPOLEČNOST PRO RANOU PÉČI, 2024. Co je raná péče. In: *Společnost pro ranou péči* [online]. [vid. 2024-01-29]. Dostupné z: <https://www.ranapece.cz/pro-rodice/co-je-rana-pece/>

ÚŘAD PRÁCE ČR, 2024. Podpora zaměstnanosti osob se zdravotním postižením (OZP). In: *Úřad práce ČR* [online]. [vid. 2024-03-25]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/podpora-zamestnanosti-osob-se-zdravotnim-postizenim-ozp->

VITALION, 2023. Achondroplazie. In: *Vitalion* [online]. [vid. 2023-11-30]. Dostupné z: <https://nemoci.vitalion.cz/achondroplazie/>

VITÁSKOVÁ, K., LUDVÍKOVÁ, L., SOURALOVÁ, E., 2003. *Zefektivnění studia a profesního uplatnění handicapovaných studentů na vysokých školách*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. In: *Sbírka zákonů*. 1. 9. 2016. ISSN 1211-1244.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: *Sbírka zákonů*. 17. 2. 2005. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. In: *Sbírka zákonů*. 23. 7. 2004. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2005. ISSN 1211-1244.

ZILCHER, L., SVOBODA, Z., 2019. *Inkluzivní vzdělávání: efektivní vzdělávání všech žáků*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0789-6.